

Бишкек шаарынын Ала-Тоо аянттында митинг өтүп, ага 150гө жакын адам катышты. Акциянын уюштуруучулары - «Кырк чоро» коомдук бирикмеси - этникалык кыргыздардан тышкары, кытай жарандарына Кыргыз жарандыгын берүүгө тыюу салынуусун талап кылууда. Мындай митингди алар алгачкы ирет уюштурган жок.

Нааразычылык акциясын өткөрүүнүн негизги себеби болуп, Кытайда аз сандагы улуттардын кысымга алынышы жана алардын «кайра тарбиялоо лагерлерине» зордолуп жөнөтүлүшү эсептелүүдө.

[На русском English](#)

2017-жылдын апрель айынан тарта Кытайдын Синьцзян-Уйгур автономдуу аймагында (СУАР) биргелешип жашап жаткан этникалык кыргыздар менен казактарды массалык түрдө «саясий кайра тарбиялоо борборлору» деп аталган жайларга камап жаткандыгы тууралуу билдирүүлөр түшө баштаган.

Жалпысынан КЭРда болжол менен 1,25 млн. казак жана 180 миңге жакын кыргыз жашайт. Жакынкы мезгилдерге чейин, уйгурлардан айырмаланып, аларга карата жергиликтүү бийлик лоялдуу мамиле кылып келген. Бирок, жалпы мусулман азчылыктарына карата Пекиндеги саясаттын өзгөрүүсү, натыйжада тарыхый мекенине кайтып келген соң, Кыргыз жана Казак Республикаларынын жарандыгын алгандар да кошулуп, бир нече миңдеген кыргыз жана казактардын аталган борборлорго камалышына алып келди.

Бул жагдайга Астана шаары көйгөй болбогондой же ал тууралуу кабары жоктой мамиле кылып келген. Өткөн жылдын июнь айында президент Нурсултан Назарбаев Астана шаарында өткөн жана өзү тымызын лидер аталган Бүткүл дүйнөлүк казактардын курултайынын жүрүшүндө казак бир туугандарынын көйгөйлөрү тууралуу кабардар эместигин [билдирген](#):

«Биз Синьцзяндагы окуялар тууралуу билебиз. Ал жерде терроризм, экстремизм бар. Бирок, казактарга кысым көрсөтүлүп жаткандыгын укканыбыз жок. Эгерде чындап эле мындай абал болуп жатса, биз ТИМ аркылуу маалымат алабыз жана бул боюнча тийиштүү чаралар көрүлөт».

Бирок, ТИМ дагы 2018-жылдын апрель айына чейин бул тууралуу «эч нерсе уккан эмес». Ошол эле учурда Кытайдагы казактардын жагдайы жөнүндө башка өлкөлөрдөн көчүп келген казактардын демилгечи топтору жана укук коргоочулар катышкан уюмдар ачык эле талкуулап жатышкан.

Өркөн Жоямерген (RFE/RL)

Кытайда камалган этникалык казактардын туугандары 2017-жылдын 7-декабрында Астана шаарында өткөрүлгөн басма сөз жыйынында. Photo: RFE/RL

Бөлүнгөн үй-бүлөлөр

Бул көйгөй дүйнөлүк басма сөздө жана эл аралык аянттарда талкууга алына баштады. Кытайдан келген качкын Сайрагүл Сауытбайдын иши триггерлердин бири болду. Казак улутундагы СУАР аткаминери үй-бүлөсүнө кайра кошулуу максатында мыйзамсыз жол менен Казакстанга кирген. Тилекке каршы, өткөн жылдын 22-майында Сайрагүл Сауытбай кармалып, камакка алынган.

Окутуз: [Эмне үчүн Казакстан этникалык казак айымды Кытай бийлигине кайтарып берген жок?](#)

Сайрагуль Сауытбай иши боюнча өтүп жаткан сот отурумунда. Photo: RFE/RL

Коомчулукка маалыматтын оперативдүү таратылышы Казакстандын бийлигине аны «тымызын кайра артка экстрадациялоо» үчүн мүмкүндүк бербеди. Ошондуктан, он миңдеген казакстандык жана ондогон чет өлкөлүк кабарчынын көзөмөлү алдында сот процессин өткөрүүгө туура келди. 1-август күнү сот аны өлкөдөн чыгарбоо жана шарттуу түрдө жарым жылга кесүү тууралуу өкүм чыгарган. Мунун менен бирге ага качкын статусун берүүдөн баш тартышкан.

Ошол эле айда Тышкы иштер министрлиги үй-бүлөсү Казакстанда калып, алар менен байланышы үзүлгөн, өзү болсо «кайра тарбиялоо борборуна» камалган Казакстан Республикасынын жараны Гүзалнур Женискысы тууралуу маалымат бергендиги үчүн Казакстандагы адам укуктары боюнча эл аралык бюрога ыраазычылык катын жиберген.

Ошондон бери Адам укуктары боюнча бюро тарабынан Тышкы иштер министрлигине Асман алдындагы өлкөдө «жоголуп кеткен» казакстандыктар же республикада жашоо укугуна ээ жарандар тууралуу дагы он файл жөнөтүлгөн.

Адам укуктары боюнча бюронун юристи **Гүлмира Куатбекова**: «Кайрылгандардын саны мындан да көп, болжол менен 30га жакын болгон. Бирок, алар тийиштүү адамдар менен туугандык байланышы бар экендигин документтердин негизинде далилдеп бере алган жок. Ал эми мындай далилдер болбосо, биз ТИМге кайрыла албайбыз», — деп түшүндүрдү.

Ошону менен бирге, анын айтымы боюнча, Казакстандын ТИМи дагы бир катында укук коргоочу уюмдун Кытайда жашаган этникалык казактарга жарандык берүүнүн жеңилдетилиши тууралуу сунуштарын эске алгандыгын ырастаган.

Кайрылуулар жана митингдер

Кыргызстанда Кытайдын «билим берүү борборлорундагы» этникалык кыргыздар тууралуу тема 2018-жылдын күз айларынан тартып активдүү талкууга алына баштады. Ноябрь айында туткундалгандардын жакындары өлкө башчысы Сооронбай Жээнбековго жоголгон туугандары жөнүндө кичине болсо да кабар алууга жардам берүүсүн өтүнүп кайрылышкан.

«Биздин жакындарыбыз Кытайга кетип, кайра кайрылып келбей жатышат. Эки жылдан бери алардын кайсы жерде жүргөндүгү жөнүндө маалыматыбыз жок. Үй-бүлөлөрү, балдары бул жерде жалгыз калышты. Ошондой эле КЭРдагы туугандарыбыз менен байланыша албай жатабыз. Аларды массалык түрдө кармап жатышат. [...] Биз Сизден Кытайдын ички иштерине кийлигишүүнү суранган жокпуз. Ошентсе да,

Кыргызстан этникалык кыргыз жана казак жарандарынын массалык түрдө камалып жатышынын себебин билүүгө укуктуу деп эсептейбиз».

Мекенине кайтып келген этникалык кыргыздар алардын жакындарын полиция кызматкерлери алып кетип, бир нече айдан бери эч кандай кабар алынбагандыгын айтууда (24.kg алынган цитаталар).

Аалы Сүйүналы уулу:

— Алгач биз атабызды партиялык мектепке алып кетишти деп ойлогонбуз. Акыркы жылдары Кытайда чоң кишилерди 2-3 ай бою Компартиянын жолуна окута турган мектептер ачылган. Атабыз мына ошондой мектепте жүрөт жана жакында үйгө кайтып келет деп жүргөнбүз. Анын үстүнө, алгачкы үч ай бою үйгө телефон чалып жүргөн. Апам эки ирет жолугуп келген. Эми болсо, атам кайда жана абалы кандай экендигин билебиз.

Кытайда камалгандардын туугандары. Photo: 24.kg

Муслим Салимов:

— Досум Адилет Турдакун 2016-жылдын аягында Кыргызстандын жарандыгын алган. Ал эми 2017-жылы атасы лагерде экендигин укту. Кытайдагы туугандары эгер ал Кыргызстандан кайтып келе турган болсо, Кытай бийлиги анын атасын кое берүүгө даяр экендигин билдиришкен. Ал учурда досум Кыргызстандын жарандыгын алган болчу. Бийликтин убадасына ишенип, Кытайга жол алган. Аны чек арада кармап калышыптыр.

Декабрь айынын башында Бишкектеги БУУ үйүнүн алдында кыргызстандыктар митинг

өткөрүп, аталган эл аралык уюмга КЭРда болуп жаткан окуяларды териштирүү үчүн атайын комиссия уюштурулушу боюнча өтүнүчүн билдирген кат менен кайрылышкан.

Photo: RFE/RL

Кыргыз Республикасынын акыйкатчысы Токон Мамытовго дагы мындай кат жазылып, кайрылуу жасалган. Бирок ал бул боюнча иштер жүргүзүлүп, Кытай бийлигине сурам даярдалып жаткандыгын, жана буга жооп бир же эки айдан кийин гана келе тургандыгын айта алган.

Дипломатиялык чеберчилик

Жарандык коомдун активдүүлүгүнө карабастан, өлкө бийлиги Кытайдагы этникалык кыргыздардын маселеси боюнча үн катпоого аракет кылууда. Бул көйгөй тууралуу өлкө башчысы Сооронбай Жээнбеков 19-декабрда өткөн жайынтыктоочу басма сөз жыйынында гана билдирүү жасады ([Azattyk](#) боюнча цитата):

Эң жогорку деңгээлдеги дипломатиялык чеберчиликти колдонуу зарыл. Кыргызстанда 10 кытай жараны кесилип, алардын ичинен 5 киши түрмөдө отурат. Алар бул тууралуу кыйкырып чыккан жери жок да. Кытайдагы этникалык кыргыздар – өлкөнүн мызамдарына баш ийген Кытай жарандары болуп эсептелет. Биз алардын ишине

кантип кийлигишебиз? Бул мүмкүн эмес. Бирок, биз дипломатиялык каналдар аркылуу иш алып барабыз. Же мен да көчөгө кыйкырып чыгайынбы?

Жээнбековдун басма сөз жыйынынын эртеси күнү Бишкек шаарындагы Кытай элчилигинин алдында «Кырк чоро» коомдук бирикмесинин митинги өттү. Алар Кытайдагы аз сандагы улуттарга карата куугунтуктардын токтотулушун жана этникалык кыргыздарды камакка алуунун себепин айтып берүүлөрүн талап кылышты. Мындан тышкары, мыйзамсыз жүргөн Кытай жарандарын депортациялоону, ошондой эле акыркы 10 жылдын ичинде Кыргызстандын жарандыгы чет өлкөлүктөргө мыйзамдуу түрдө берилип берилбегендигин текшере турган комиссиянын түзүлүшүн да талап кылышты.

Photo: ru.sputnik.kg

Сылыктык сапары

Акырында, өткөн жылдын декабрь айынын аягында Кытай көпчүлүгү мусулман өлкөлөрдүн өкүлдөрүнөн турган он эки чет мамлекеттик дипломатты «саясий кайра тарбиялоо борборлорун» көрүп кетүүгө чакырды. Чакырылгандардын ичинде Кыргызстан менен Казакстандын дипломаттары да бар эле. Бирок, Кыргыз Республикасынын ТИМи мамлекеттин атынан ким баргандыгы, анын аты-жөнү, сапар тууралуу эч кандай маалымат берген жок.

Казакстандын КЭРдагы элчисинин кеңешчиси Манарбек Кабазиев өзүнүн таасилери тууралуу Кытайдын CCTV эл аралык телеканалы менен бөлүшкөн:

Кытай өкмөтү тарабынан аталган студенттерге түзүлгөн шарттарды көрүп, өлкөнүн өкмөтү өзүнүн жарандарына тийиштүү түрдө көңүл бөлүп жаткандыгын айтууга болот. Кытай өкмөтү, СУАР өкмөтү өз мамлекетинин жарандарына жаңы кесиптерге ээ болуу үчүн шарт түзүп берип жаткандыгын дагы бир жолу белгилеп айткым келет.

Ошол эле учурда, лагерден бошотулуп, Казакстанга кайтып келген туткундар таптакыр карама-каршы нерселерди атып берүү менен, Казакстандын бийлигинен Кытайда калган туугандары же мекендештерине жардам берүүсүн өтүнүүдө.

«Алар жөн гана спектакль ойноп коюшту. Үрүмчүдө лагерлердин контингентин толугу менен өзгөртүп салгандыгына байланыштуу менде так маалыматтар бар. Кытайдын мамлекеттик саясаты кантип ишке аша тургандыгын билбеген кишилер ошентип алданып калышкан», — деп ишендирүүдө бүткүл дүйнөлүк уйгур конгрессинин кеңешчиси Кахарман Кожамбердиев.

Нурбек Бекмурзаев. Facebook жеке баракчасынан алынган фото.

CABAR.asia аналитикалык порталынын изилдөөчүсү жана аналитиги **Нурбек Бекмурзаевдин** ою боюнча, аталган сапар аткаминерлер тарабынан терс баа берилбөөсүн шарттоо жана бул лагерлерге белгилүү бир даражада легитимдүүлүктү берүү максатында гана уюштурулган. Бул жагдайды чакырууга Европа, АКШ дипломаттары жана Кытайдагы адам укуктарынын бузулушу тууралуу айтып чыгып, бул боюнча тынчсызданууларын активдүү түрдө билдирип жаткан эл аралык укук

коргоо уюмдарынын өкүлдөрү кирбей калгандыгы да айкындап турат. «Жакында эле болуп өткөн митингдерден улам, ТИМ бул теманын ММКларда жайылып, талкууга алынышын каалабайт. Чыныгы абал тууралуу маалыматты эки гана булактан алууга мүмкүн. Булардын биринчиси - Кытайдан келген жарандарыбыз, ал эми экинчиси - дипломаттар. Бирок, дипломаттар теманын ММКларда кызуу талкууга алынышына, ошондой эле Кытай өкмөтүн көкүтүүгө жол бербөө максатында бул жөнүндө үн катышпайт», — деп билдирет Бекмурзаев.

Амалдуу дипломатия

Аналитиктер Сооронбай Жээнбековдун позициясын колдошот жана Кытайга карата кылдат жана амалдуу аракет кылуу керек деп эсептешет. Анын үстүнө, Асман алдындагы өлкөгө бул маселе боюнча таасир көрсөтүү үчүн Кыргызстандын да, Казакстандын да реалдуу саясий же экономикалык каражаты жок. Эки тараптын тең Кытайга миллиарддаган карызы бар, анын товарлары менен инфратүзүмдүк долбоорлорунан көз каранды.

Мындан сырткары, дагы бир аналитик **Амангелди Жумабаев** белгилеп кеткендей, Кыргызстан менен Казакстан ШКУ мүчөсү катары, өлкөнүн ички иштерине кийлигишпөө милдетин моюнга алышкан. Анын айтымында, эл аралык уюмдар аркылуу иш-аракет аткаруу дагы тийиштүү натыйжаны бере албайт:

Биз ар түрдүү эл аралык уюмдар адам укуктарын сактоого чакырган, бирок мындай чакырыктар эч кандай оң жыйынтык бербеген учурларга көптөгөн мисалдарды билебиз. Кыргызстан өзүнүн ичинде, жердик формада иш-аракет жүргүзүп, Кытай да, Кыргызстан да активдүү кызматташуу ичинде болгон уюмдарды колдонуусу зарыл. Мындай уюм катары, быйыл Кыргыз Республикасы төрагалык кыла турган ШКУ эсептөөгө болот.

Нурбек Бекмурзаев белгилегендей, Кыргызстан же Казакстандын эл аралык уюмдар аркылуу иш-аракет жүргүзүү аракеттери сөзсүз түрдө Кытай өкмөтүнүн кыжырына тиет жана мындай жорук өкмөттүн ойлонбой жасаган иши болуп калат. Ошондуктан, мамлекеттер эки тараптуу макулдашуулар менен дипломатиялык каналдар аркылуу гана иш алып бара алышат.

Кытайдын келишүүсү

Өткөн жылдын 10-декабрында Казакстандын Тышкы иштер министрлигинин расмий өкүлү Айбек Смадияров брифингдин жүрүшүндө Кытай тарабынан эки миң этникалык казактын жарандыктан баш тартып, өлкөдөн кетүүсүнө уруксат берилгендигин айтып өткөн. Көчүп келгендердин негизги бөлүгү коңшу Казакстанга жайгаша тургандыгы

божомолдонууда.

ТИМде Кытайдан келген казактарга алар келээр замат казак жарандыгы же өлкөдө жашоо укугу берилерин айтып, ынандырышты. Учурда бул – Кытайдагы этникалык казактардын абалына тиешелүү эң чоң ийгилик деп эсептелет.

Ал эми Кыргызстан азырынча аталган маселе боюнча ийгиликтерге жетише элек. Нурбек Бекмурзаевдин айтымына караганда, Кыргыз өкмөтү тарабынан аткарыла турган эң туура аракет – бул көйгөйдү өз алдынча көтөрүүгө далалат кылып жаткан активисттерге, жарандык коомго жана эл аралык уюмдарга тоскоолдук жаратпоосу, ал тургай тымызын аларга жардам берүүсү.

«Башка мамлекеттерге салыштырмалуу биздин жарандык коом абдан күчтүү жана теориялык жактан кандайдыр бир таасир этүү мүмкүндүгүнүн жалгыз жолу – бул теманы көтөрүп чыгуу. Иш алдыга жыла баштады – мындан ары Кытай аталган лагерлердин бар экендигин жокко чыгара албайт, бул иште кичине болсо дагы, айкындуулуктун үлүшү пайда боло баштады. Эгерде мамлекет кийлигишип, тоскоолдук жаратпай турган болсо, өлкөбүздүн жагдайга белгилүү бир деңгээлде таасир көрсөтө алышы толук ыктымал», — дейт Бекмурзаев.

Бул макала Норвегия Тышкы иштер министрлиги каржылаган “Giving Voice, Driving Change – from the Borderland to the Steppes Project” алкагында даярдалды.

Если вы нашли ошибку, пожалуйста, выделите фрагмент текста и нажмите *Ctrl+Enter*.